

Szép Beáta

Eszterházy Károly Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar
Német Nyelv és Irodalom Tanszék

Szaknyelvi terminológia oktatása a fordítóképzésben¹

<https://doi.org/10.48040/PL.2020.7>

Az alábbi tanulmányban bevezetesként röviden bemutatom az intézményünkben – az eгри Eszterházy Károly Egyetemen – folyó „Fordító és tolmács MA” képzés keretében oktatott terminológiai kurzusainkat. A szakfordítás és a szakmai terminológia kurzusaink szándékoltan egyik leghangsúlyosabb problémaköre a szaknyelvi szinonímia és poliszémia jelensége, különös tekintettel a gazdasági és jogi szaknyelv terminusaira, valamint a fordítási döntéseket befolyásoló, ezzel kapcsolatos szempontokra, erre fókuszálók a továbbiakban. Egy példa segítségével bemutatom a kurzus keretében végzett terminológiai elemzéseinket is, és végül rávilágítok mindezek szerepére a szakfordítói kompetenciák fejlesztésében.

Kulcsszavak: *fordítóképzés, szakfordítás, szakfordítói kompetenciák, terminus, terminológia*

Bevezetés

Az Eszterházy Károly Egyetemen (EKE) folyó *Fordító és tolmács MA* képzés ugyan még nem nyúlik vissza évtizedes hagyományokra, de természetesen nagyon fontosnak tartjuk, hogy minőségi képzést nyújtva, a régebbi és az újabb kutatások eredményeit beépítve alakítsuk kurzusainkat azzal a céllal, hogy ezeken hallgatóink valóban használható szaktudásra tegyenek szert. A terminológiai képzésünk keretében a hallgatók egy egy féléves elméleti terminológiai bevezetést (*Terminológiai alapismeretek* előadást) követően két féléven keresztül vesznek részt terminológia-szemináriumon: a harmadik félévben *Szakmai terminológia (gazdasági)*, a negyedikben pedig *Szakmai terminológia (jogi)* kurzusnevekkel, míg a harmadik félévben *gazdasági*, a negyedikben pedig *jogi terminológia* kurzust kínálunk nekik.

A leendő szakfordítóknak nem csupán a rendelkezésre álló terminus-kivonatolási programokkal, terminológiai adatbázisokkal, a fordítóprogramok terminológia-kezelő funkcióival kell megismerkedniük, de olyan terminológia-alapú szemléletmódot célszerű elsajátítaniuk, amely lényegesen tudatosabb szaknyelvhasználókká formálja őket, s ez elengedhetetlen a későbbi munkájuk, a szakfordítói döntések meghozatala során. Ebben segítjük őket ezeken a kurzusokon.

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

Az alábbiakban elsőként az ezeken a képzéseken folyó munkát mutatom be, különös tekintettel a terminusok ideálistól eltérő tulajdonságainak elemzésére, valamint a történeti megközelítés fontosságára. Végezetül a terminológia-kurzusok hasznosságát a szakfordítói kompetenciák fejlesztésének szemszögéből is megvizsgálom.

A téma specifikussága miatt nem kívánom a terminológiai témájú nemzetközi és hazai publikációkat felsorolni, hiszen ezekkel számos neves tanulmány foglalkozik, de természetesen fontosnak tartjuk, hogy a diákok megismerjék ezeket a terminológia kurzusaink, különösen a bevezető foglalkozások során. Emellett rendszeresen hívunk előadókat a hallgatóink szakmai fejlődése céljából. A lentebb bemutatandó eTransFair projekt ismertetésére például Fischer Mártát kértük fel, és a továbbiakban is szeretnénk meghívni a hazai terminológiai kutatás kiemelkedő képviselőit.

Az ideálistól eltérő jelenségek

A terminusok monoszém jellegének hangsúlyozását a szaknyelvekről szóló legtöbb elemzés kiemelten fontosnak tartja. Az ideális terminus valóban monoszém, azonban a szakfordítóknak éppen az ettől eltérő esetekben okoz problémát az ekvivalens megtalálása. Természetesen minél nagyobb ismerője a fordító az adott szakterületnek, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy helyes fordítói döntést tud hozni ezzel kapcsolatosan. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a terminusok a különböző nyelvekben eltérő fogalmakat jelölnek, különösen igaz ez a jogi szakterület szókincsére.

A sokféle tárgyterület eltérő jellege miatt nagyon nehéz általános törvényszerűségeket, jellegzetességeket felsorakoztatni az ún. *szaknyelvvvel* kapcsolatban. Többek közt Heltai (1988) is rávilágít, hogy az egyes szaknyelvek lexikai-szemantikai sajátosságai nagymértékben függnnek az adott tudományterület természetétől, továbbá a szaknyelvek – éppúgy, mint a köznyelv – saját belső tagolódása és eltérő alkalmazási szituációi miatt sem könnyű általános szabályszerűségeket megfogalmazni. Heltai kontrasztív elemzése során rámutat, hogy e jellemzők a szakfordítás során számos problémát okozhatnak.

A szaknyelvek, és különösen a jogi szaknyelv szemantikai elemzéséhez (Szép, 2018) a szakirodalmi elemzéseken túl saját példákon mutatom be a szaknyelvi terminológia problémakörét. Ilyen elemzett terminusok a *piac* vagy az *ár*, amelyeknek a nyelvhasználati szintenként eltérő jelentéstartományait is vizsgálom az említett tanulmányban, és amelyeknek az elemzését a lentebb bemutatandó *Terminológiai adatlap* segítségével végezzük el a gazdasági szaknyelvi terminológia kurzus során.

Az említett tanulmányban kísérletet tettem az ún. „ideális terminus” definiálására is:

„A terminus olyan (egyszerű vagy komplex) lexéma, kód vagy egyéb jel, amely egy adott szakterület adott fogalmát vagy tárgyát pontosan megjelöli, azaz a szóban forgó szakterületen belül az azonos nyelvhasználói szinten zajló kommunikációban egyetlen jól körülhatárolható, állandó jelentése van, és nem jellemzi homályosság (vagyis a jelentés alulszpecifikáltsága), rendszerképző képességgel bír, és nem jellemző rá konnotáció vagy érzelmi jelentés. Az itt leírt lexéma jelentése az adott szakterületen belül eltérő nyelvhasználói szinteken bővíthet, illetőleg szűkülhet, azonban ilyenkor is minden esetben jól érzékelhető az alapvető jelentése. Egy ilyen lexéma egy másik szakterület nyelvhasználatában is megjelenhet egy másik terminusként, továbbá köznyelvi szerepben az adott szaknyelvtől eltérő jelentéssel/jelentésekkel is bírhat, kapcsolódhat hozzá konnotáció, rendelkezhet akár érzelmi jelentéssel is. Ezen funkciói azonban jól elkülöníthetők a fenti terminus-funkciótól.” (Szép, 2018: 233–234)

A gazdasági és jogi szaknyelvek terminushasználatát megvizsgálva feltűnik, hogy számos terminus nem sorolható a fent behatárolt „ideális terminus” kategóriába, még akkor sem, ha a fenti definíció szerint eltekintünk az adott terminusnak az egy szakterületen belüli, de eltérő nyelvhasználati szinteken betöltött funkcióiban tapasztalható jelentésszűkülésétől és jelentésbővülésétől. Különösen igaz ez a még újnak mondható szakterületek terminusainak esetében. A monoszémiára törekvés minden szaknyelv szókincs-változását vizsgálva kimutatható sajátosság, azonban a terminusok monoszémmé válásának időtartama a különböző szaknyelvekben jelentősen eltérhet. Mindezek miatt nagyon fontos, hogy a szakfordítóképzés terminológia-kurzusain külön figyelmet szenteljünk a diakrón vizsgálatoknak is (lásd később).

Az alábbiakban elsőként egy konkrét példa szemléltetésével egy másik, szintén lényeges kérdést vizsgálók: nevezetesen a jogi terminusok definiáltságának kérdését, valamint a definiáltság mértékének a szakfordítás folyamatában betöltött szerepét.

„Jogilag nem halt meg...” – avagy terminusok definiáltságáról

Nemrégiben olvashattunk egy hírt, amely mind a hazai, mind a külföldi médiában igen nagy port kavart. Számomra a terminusok definiáltsága szempontjából volt érdekes megvizsgálni, és órán is elemezni a hallgatókkal. A hír így szól:

„A tényleges életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte, ma 66 éves Benjamin Schreiber egy 1996-ban elkövetett halálos késelésért ítelték el. Négy évvel ezelőtt azonban a férfi vesekő miatt szepszist kapott, és leállt a szíve. Azonnal kórházba szállították, sikerült az újraélesztése. Ügyvédje ezután bírósághoz fordult, és azzal érvelt védence szabadon bocsátása mellett, hogy mivel Schreiber a klinikai halál állapotában volt, meghalt, következésképpen le is töltötte az életfogytig tartó börtönbüntetését. „Bebörtönzése tehát jogellenes, és azonnal szabadlábra kel helyezni” – fogalmazott beadványában az ügyvéd. Egy alsóbb fokú bíróság már elutasította a kérvényt, az iowai fellebbviteli bíróság ezt a döntést hagyta helyben pénteken. A háromtagú bíróság eredetinek tartotta az elítélt és ügyvédje beadványát, de – mint a végzés fogalmazott – nem bizonyult meggyőzőnek. Amanda Potterfield bírónő azzal érvelt: Schreiber „vagy életben van, és akkor börtönben

kell maradnia, vagy halott, de akkor a beadvány nem valódi”. Benjamin Schreiber nem lehet halott, ha képes volt aláírni a beadvány jogi dokumentumait – mutatott rá az éles szemű bírő. Schreiber esete különös, de nem egyedi. A két New York-i rendőr meggyilkolásáért életfogytiglanra ítélte Jerry Rosenberg 1988-ban szintén azzal az érveléssel próbált szabadulni az életfogytig tartó börtönbüntetésből, hogy beteg volt, és egyszer leállt a szíve. A bíróság akkor is elutasító döntést hozott, mondván: Rosenberg „jogilag nem halt meg, erről tanúskodik jelenléte a tárgyalóteremben”.”(MTI) (444.hu/2019, de több portálon is változtatás nélkül jelent meg az MTI híre, kiemelés a szerzőtől)

A jogi szakfordítás óra keretében megvizsgáltuk a fenti újságcikket, valamint az angol és a német médiában megjelent híreket, nem csupán terminushasználati szempontból, hanem egyéb szakszöveg-sajátosságokat is elemezve (a jogi szakszövegek specifikumai, sajtószövegek és a jogi szakszövegek összevetése, álderminusok kigyűjtése stb.). Az alábbiakban azonban a jogi terminológiára koncentrálni járunk körül a kérdést.

Mint láttuk, a beadványt Amerikában elutasították. De vajon érvelhetne-e a magyar jogrendszerben így a védőügyvéd? A *common law* országokban uralkodó szokásjog (pl. az angolszász országok, így az USA), valamint az Európában elterjedt kontinentális jogrendszer, azaz a *civil law* (ami például a magyar és a német nyelvterületeket jellemzi) számos téren jelentős eltéréseket mutat. Az egyik például:

„In Common Law countries, judges have much more influence, and once a new decision has been taken, they are subject to the binding force of judicial precedent (stare decisis); in this respect, judges create and define legal concepts. In Civil Law there is also a tendency to abide by judicial precedents, but judges have more freedom in this respect although they are much more bound by written law.” (Sandrini 1996: 345)²

Azaz a kontinentális jogrendszer sokkal inkább az írott jogon alapul. Ezért vizsgáljuk meg tehát, mit találunk erről a hazai releváns jogszabályokban. A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, azaz a hatályos Btk. az alábbi módon definiálja a büntethetőséget: „A büntethetőséget megszünteti [...] az elkövető halála [...]”. De hogyan definiálja a törvény a halált mint a büntethetőséget megszüntető okot? Ezt egy másik jogszabályban, az egészségügyről szóló törvényünkben (Eütv.) találjuk:

„a) klinikai halál: a légzés, a keringés vagy az agy működésének átmeneti megszűnése, amely nem jelenti a halál vagy az agyhalál beálltát; b) agyhalál: az agy – beleértve az agytörzset is – működésének teljes és visszafordíthatatlan megszűnése; c) halál: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul; [...]” (Eütv.; kiemelés a szerzőtől)

² A Common Law jogrendszerű országokban a bírácoknak sokkal nagyobb a befolyásuk, és ha új bírói döntés születik, az precedens értékkel kötelező erejű a további bírói döntésekre nézve (precedenshez kötöttség); e tekintetben a bírác új jogi fogalmakat alkotnak és definiálnak. A Civil Law jogrendszerben szintén előfordul, hogy jogi precedenseket fogadnak el, de a bírác sokkal szabadabbak e tekintetben, habár őket sokkal jobban köti az írott jog.

A fentiek értelmében egyértelműen kimondható, hogy a magyar jogrendszerben egy ilyen kérelem teljességgel megalapozatlannak minősülne, hiszen nem állt be a halál, hanem csupán a klinikai halál állapotáról beszélhetünk, ami azonban nincs tételesen felsorolva a büntethetőséget megszüntető okok között. Ugyanakkor a két jogszabályt látva kijelenthető-e, hogy a *halál* egyértelműen definiált jogi terminus? És mi a helyzet a *halál* orvosi terminusként való definiálhatóságával?

Mind a *halál*, mind az *agyhalál* és *agytörzsi halál* terminusok meghatározásában alapvető kritériumként szerepel a *visszafordíthatatlan megszűnés*. Ha közelebbről megvizsgáljuk ennek jelentését, látni fogjuk, hogy a kérdéseink megválaszolása egyáltalán nem olyan egyértelmű, mint ahogyan azt az első olvasatra gondolnánk... A *halál*, *agyhalál*, *agytörzsi halál* és *visszafordíthatatlan megszűnés* terminusok jelentéseivel kapcsolatosan a szakirodalomban és a vonatkozó jogszabályban az alábbiakat találjuk:

„Napjainkra a halál biológiai és orvosi fogalma is összetettebbé vált. Elsősorban a szervtranszplantáció, a halottból való szervkiemelés lehetősége változtatta meg az orvosi szemléletet a halálról. Ha az elmúlt években egyre gyakrabban felbukkanó esetek nyomán megjelenő cikkeket, nyilatkozatokat vesszük közelebbről szemügyre, nyilvánvaló, hogy az orvosi terminológia és a köznyelv is nagyon következetlen és bizonytalan, amikor például a szervdonort hol páciensként, hol halottként említi. [...] A definíció több szempontból is tartalmaz bizonytalan elemeket és fogalmi problémákat.” (Sándor, 2016:43)

*„217. § * (1) A halál bekövetkezését halottvizsgálattal kell megállapítani.”* (Eütv.) – mondja ki az egészségügyi törvényünk 217. paragrafusa. Az *agyhalál*, illetve az *agytörzsi halál* definíciója körül számos vita alapja elsősorban éppen a halál kinyilvánításának folyamatában keresendő:

„A halál kinyilvánítása azért jelent problémát egy-egy eset értelmezésekor, mert a halál legtöbbször egy folyamatnak tekinthető, amely folyamat egyes elemei jogi, etikai, vallási relevanciával is bírnak, míg más elemeknek orvosi, ápolási vagy transzplantációs szempontból van jelentőségük. Külső megítélésre a több egymástól különböző állapot hasonlóságot mutat, a halál kimondása után is megfigyelhetők egyes reflexek, vagy kimutatható még a vérkeringés, illetve a vérkeringés stabilitása sem jelent egyértelmű eligazodást, miként a légzés leállása sem.” (Sándor, 2016:45)

A terminusok definícióinak történeti vizsgálatából kiderül, hogy először 1959-ben francia kutatók írták le az *agyhalál* definícióját, de céljuk nem a *halál* definíciójának meghatározása volt. A halál új orvosi fogalma csak később, a Harvardi Orvosi Egyetem tudósainak munkája nyomán született meg, egészen pontosan az *irreverzibilis kóma* leírása nyomán. Ezt a központi idegrendszer észlelhető aktivitásának megszűnéseként írták le. *„A definíció kialakítását kétségkívül pragmatikus okok is sürgették, a transzplantáció igényei mellett az intenzív osztályok túlszűfolttsága is szerepet játszott.”* (Sándor, 2016)

Az *agyhalál* és az *agytörzsi halál* definíciós különbségei most nem képezik a vizsgálat tárgyát, sokkal inkább – visszatérve az Eütv. fenti paragrafusára – a halottvizsgálat során megállapítandó irreverzibilitásra vonatkozó bizonytalanságokra kívánom felhívni a figyelmet.

„Bár a definíció világszerte elterjedt, az állapot igazolásának kritériumai között máig vannak komoly eltérések. Az apnea-teszt lefolytatásának is **eltérő időintervalluma van az egyes országokban**. A másik probléma az agyhalál definíciójával, hogy **az irreverzibilitást nem lehet megállapítani tudományos eszközökkel**. Az agyhalál és a mély kóma elhatárolása sem könnyű, bár erre léteznek bizonyos módszerek. [...]” (Sándor, 2016:46; kiemelés a szerzőtől)

Némiképpen sarkítva: tehát akár az a jogi szakfordítási eset is elképzelhető, hogy egy konkrét nyelvpár tekintetében a forrásnyelvi *halál* fogalmának nem felel meg a célnyelvi halálfogalom, mert a vonatkozó célnyelvi szabályozás más időintervallumban rögzíti az irreverzibilitás megállapítását. Azonban talán még ennél is meglepőbb, hogy bár a szintén a kontinentális jogrendszerek közé tartozó németországi jogi szabályozásban a *halál* terminus számtalanszor előfordul, a definícióját egyetlen jogszabály sem tartalmazza!

A fenti jogesetben nyilván abból a szempontból egyszerű a döntés, hogy Schreibert visszahozták a halál állapotából, tehát a folyamat nem volt teljes és visszafordíthatatlan. Azonban az előzőekben bemutatott vizsgálat is egyértelműen megmutatja, hogy még az oly alaposan leírt szakterületeken is, mint a jog vagy az orvostudomány, egy ilyen egyértelmű terminus esetében sem jelenthetjük ki száz százalékos biztonsággal, hogy ismerjük a mögöttes tartalmát anélkül, hogy alaposan utána ne néznénk megbízható forrásokban. Ez is az a gondolkodásmód, amelyet át kell adnunk a hallgatóknak a szakfordítóképzés során, hiszen a terminusok fordításához nélkülözhetetlen a pontos definíciójuk ismerete.

Az eTransFair projekt szakfordítói kompetencia-profilja

Munkánkat az elmúlt években már az eTransFair projekt által készített szakfordítói kompetencia-profil is segíti (vö.: <https://hu.etransfair.eu>; a továbbiakban: eTransFair). A teljes szakfordítói kompetencia-profilt itt részletesen nem mutatom be, csupán a témánk szempontjából releváns elemeit ismertetem.

Fordítási kompetencia

Mint már említettem, a terminológia kurzusaink szorosan kapcsolódnak a szakfordítás-kurzusok szövegeihez. A fordítási kompetencia egyik eleme, hogy a fordító „képes felismerni és megoldani a fordítási problémákat” (eTransFair). Szakszövegek fordítása során a terminusok megfeleltetése jelenti az egyik

legnagyobb problémát, nem szorul tehát magyarázatra, hogy a terminológiai kurzusainkon alkalmazott, lenti módszer segíti e kompetencia fejlesztését.

Nyelvi kompetencia

Természetesen minden hasonló gyakorlat hozzájárul a nyelvi kompetencia fejlesztéséhez. Viszont kiemelném az itt felsorolt érzékenység/attitűd elemet, azaz „*figyelemmel kíséri a forrásnyelv és a célnyelv legfrissebb változásait, illetve fejlődését*” (eTransFair), amelyet kiemelten fejleszt a diakrón terminológiai szemléletmód elsajátítása. Emellett a lenti terminológiai adatlap „*Nyelvtani jellemzők*” eleme kifejezetten ezt a kompetenciát hivatott fejleszteni.

Inter- és transzkulturális kompetencia

A szakfordítás és terminológia kurzusok egyértelműen hozzásegítik a hallgatókat ahhoz is, hogy képesek legyenek mind „*felismerni az (inter)kulturális konvenciókat*” (eTransFair), mind azoknak megfelelő célnyelvi szakszöveget alkotni. A diakrón terminológiai szemléletmód azonban arra is felkészíti őket, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjék az ezzel kapcsolatos változásokat.

Szakterületi kompetencia

Azon túlmenően, hogy az alább ismertetett – és ehhez hasonló – gyakorlatok hozzájárulnak, hogy a hallgatók képessé váljanak fordítani és célnyelvi szöveget létrehozni a gazdasági és a jogi szakterületeken, hozzászoktatják őket ahhoz is, hogy figyelemmel kísérjék „*az egyes szakterületek legújabb változásait, illetve fejlődését*” (eTransFair).

Információkeresés és terminológiai kompetencia

Ennek a kompetenciának a fejlesztése a terminológia-kurzusaink elsődleges célja (lásd alább). A kompetencia elemeiről az alábbiakat találjuk az eTransFair profiljában:

Tudás:

- Ismeri a terminológia általános fogalmait.

Készségek:

- Képes a megfelelő stratégiák alkalmazására a terminológiai adatbázis kialakítása, és a terminusok fordítása során.
- Képes a terminológia kezelésére (adatbázisokban) és testre szabására a konkrét fordítási projektekhez.

Érzékenység/attitűd:

- Megfelelő forráskritikát tud alkalmazni a dokumentumok és terminológiai források megbízhatóságát illetően. (eTransFair)

A terminológiai adatlap és a diakrón terminológia szerepe az oktatásban

Az ilyen szemléletmód elsajátításához, a szakfordítói kompetenciák fejlesztéséhez járul hozzá kurzusainkon az ún. terminológiai adatlap, amelynek használatával akár a magyar, akár az idegen nyelvű szakmai szövegek terminusainak elemzését elvégezhetjük. Az általam kidolgozott adatlap alapjául Tamás Dóranak a „*Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*” című munkájában bemutatott, a szerző által szerkesztett szócikk-sémáját fejlesztettem tovább az oktatási céljainknak megfelelően. Természetesen önmagában valamiféle adatlap használata nem jelent újdonságot a terminológia oktatásában, azonban az ehhez kapcsolódó diakrón megközelítés az, amit a jelen tanulmányban hangsúlyozni kívánok. A terminológiai kutatások – és az ezzel kapcsolatos szemantikai elemzések – általános jellemzője a szinkronitás, azonban a diakrón megközelítéssel éppen a történeti terminológiai kutatásoknak az oktatásban betöltött szerepére, hasznosságára kívánok fókuszálni.

1. ábra. A terminológiai szócikk felépítése (Tamás, 2017)

TERMINUS:		TÁRGYKÖR:	
Definíció:		Fordítói gyakorlat (vigyázat):	
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS:			
EN	DE	FR	IT
Lásd még:			
Kontextus:			
Dokumentumtípus:			
Források:			

A terminológiai adatlappal tehát a szakfordítás kurzuson vizsgált szövegeink terminusait elemezzük. A munka során kiemelten fókuszálunk a szaknyelvi szinonímia és poliszémia jelenségeire, s célzottan dolgozunk fel olyan terminusokat, amelyek vagy a köznyelvnek, vagy akár más szaknyelveknek is elemei. Megvizsgáljuk ezek eltérő jelentéstartalmát és használati körét, célját, valamint az idegen nyelvi ekvivalenseik általános és szaknyelvi jellemzőit, miközben megkíséreljük meghatározni az ekvivalencia mértékét is. Az adatlap az alábbi részekből tevődik össze:

2. ábra. Terminológiai adatlap (saját fejlesztés)

[TERMINUS]	[TÁRGYKÖR]
Nyelvtani jellemzők:	
Definíció:	A definíció forrása:
Fogalmi háló: (felsőbb/alsóbb fogalmak; szinonimák, ellentétek; további jelentések – ha vannak, ez esetben: szaknyelvi/köznyelvi; állandósult szókapcsolatok; összetételek)	
Idegen nyelvi ekvivalensek (a kifejezés előtt az ekvivalencia szintjével jelölve)*:	
EN:	DE:
Kontextus (példák):	
HU:	EN/DE:
Megjegyzés:	

*teljes egyezés: =; részleges egyezés: ±; az ekvivalencia hiánya: ~

Magyarázat a fenti adatlaphoz

A „terminus” helyére értelemszerűen a vizsgálandó terminus neve kerül, a tárgykör esetében azt a tárgykört adjuk meg, ami az adott terminust magába foglalja (tehát pl. az „ár” terminus esetében ez lehet a gazdaság, földrajz, cipő- vagy bőrkészítés stb., a terminus releváns jelentésének függvényében). A nyelvtani jellemzők a fordítás szempontjából alapvető információkat tartalmazzák, ennek elsősorban idegen forrásnyelvi terminus esetében van jelentősége (pl. német főnév esetében a nem, a többes alak; ige esetében a ragozási sor stb.).

A definíció és annak forrása a fordítóképzésben kiemelt fontossággal bír, hiszen ezeken a kurzusokon tanulják meg hallgatóink a releváns és megbízható források keresését, alkalmazását. Ezért itt több forrásban is utána kell nézniük a definícióknak, amelyeket azután összevetve hasznos tapasztalatokra tesznek szert a definíciókeresés terén. A fogalmi háló cellájában szerepel a részletezés, itt a hallgatóktól minél több adatot várunk, akár terminológiai gráfok készítését is.

A fenti táblázat a magyar forrásnyelvi terminus lejegyzésekor használatos jelöléseket mutatja, tehát az idegen nyelvi ekvivalensek esetében a „DE” a német, az „EN” az angol megfelelő(ke)t jelöli az ekvivalencia szintjével együtt, míg a kontextus, azaz a példák felsorolása esetében a „HU” itt a forrásnyelvi, míg az „EN/DE” az angol és a német ekvivalenseket tartalmazó mondatokat vagy szövegrészek helyét mutatja. Angol vagy német forrásnyelvi terminusok esetében ezek a jelölések értelemszerűen felcserélődnek. A megjegyzés részben szerepeltethetjük a terminus egyéb szaknyelv(ek)ben és/vagy a köznyelvben használatos, eltérő jelentéstartalmait, és egyéb lényeges információkat.

A terminológiai adatlap kitöltése a hallgatók számára számos érdekességgel és tanulsággal jár. Például a gazdasági szaknyelv *vállalkozó* terminusának elemzése kapcsán vált a hallgatók számára is egyértelművé, hogy

a *vállalkozó* főnév önmagában nem eleme a jogi terminológiának (ld. alább). Azt is megvizsgáltuk, hogy hogyan módosul egy terminus jelentése a társadalmi-gazdasági változások következtében. A diakrón vizsgálattal tehát kimutathatjuk, hogy az adott terminus definíciója hogyan módosult, ill. hogy a szakfordítás során eltérő forrásokat használva eltérő definíciókat találhatunk, ami döntő fontosságú a megfelelő ekvivalens kiválasztásában. Ezáltal fejleszthetjük a fordítók információkeresési és terminológiai kompetenciáját (ld. fent).

Definíció:	A definíció forrása:
<p>a) Az a természetes v. jogi személy, aki vmely munkát elvégzésére üzletszerűen vállalkozik.</p> <p>b) (kereskedelem, közgazdaságtan, 1945 előtt) <Kapitalista gazdaságban> olyan természetes v. jogi személy, üzletember, aki vmely vállalkozást rendsz. saját tőkéjének az igénybevételével elindít, megszervez, irányít.</p>	<p>Bárczi G., Országh L. (1959-1962): <i>A magyar nyelv értelmező szótára I-VII</i>. Budapest: Akadémiai.</p>
<p>Az a személy, aki kockázatot vállalva nyereségszerzésre törekszik.</p>	<p><i>Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára</i> (www.meszotar.hu)</p>
<p>(Egyéni) vállalkozó: Az a személy, aki üzletszerűen – rendszeresen, nyereség- és vagyonszerzés céljából, saját gazdasági kockázatvállalás mellett – gazdasági tevékenységet folytat.</p>	<p>2009. évi CXV. törvény az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről.</p>

A harmadik definíció forrásaként megjelölt jogszabályban sehol nem szerepel önmagában a *vállalkozó* terminus, míg az *egyéni vállalkozó* terminusnak 195 előfordulását találjuk. E jogszabályi definíció alapján egyértelmű az *üzletszerűen* terminus jelentéstartalma („rendszeresen, nyereség- és vagyonszerzés céljából, saját gazdasági kockázatvállalás mellett”), így jól látható, hogy az interneten fellelhető *Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára* definíciója nem pontos.

A leendő szakfordítók számára az ilyen és ehhez hasonló vizsgálatok nagyon jó tapasztalatot jelentenek annak tekintetében is, hogy megfelelő körültekintéssel használják az elérhető forrásokat a későbbi munkájuk során. Ugyanakkor érdekes számukra annak megfigyelése, hogy hogyan módosul egy terminus jelentése. A fenti példán az 1962-ben lezárt szótár definíciójának b) pontjában láthatjuk, hogy külön kezelik az ún. „kapitalista gazdaságban” meglévő jelentést, ami nyilvánvalóan az akkori gazdasági berendezkedésből következik. A szakfordítói munka során tehát mindig szem előtt kell tartani a

diakrón jelentésváltozást annak érdekében, hogy a forrásnyelvi terminus megfelelő célnyelvi ekvivalensét kiválaszthassuk.

A diakrón vizsgálat azt is megmutatta, hogy a ma használatos *vállalkozó* terminus nem a fogalom megjelenésétől kezdve eleme a magyar szaknyelvnek: a szaknyelvi nyelvújítás során, az 1830-as években a német *Unternehmung*, *Unternehmer* magyar megfelelőjeként először a *merény*, *merénylő* terminusokat használták, a „kockázatvállaló” jelentéselemet hangsúlyozva. Mivel azonban ezzel szinte párhuzamosan a *merény*, *merénylő* a köznyelvi szókincsünkbe is beépült a *Wagestück* és az *Attentäter* ekvivalenseként, a szaknyelvből fokozatosan eltűnt a *merény*, *merénylő*, és helyüket átadták a *vállalkozás*, *vállalkozó* terminusoknak. Érdekes eredményeket hozhat a köznyelvi *mer+ény* / *mer+ész* szavak diakrón szemantikai összevető vizsgálata is, ez azonban nem képezte a terminológiai vizsgálat tárgyát.

A terminológiai adatlap kitöltése során fontos továbbá a terminus rendszerbe illesztése, adott esetben az ellentétpárok szerepeltetése (*kereslet – kínálat*: utóbbi terminus esetében pl. annak feltüntetése, hogy az *Angebot* jelenthet „*kínálat*”-ot és „*ajánlat*”-ot egyaránt). De ugyanígy hasznos a szinonimáknak és azok ekvivalenseinek a felkutatása is, mint ahogy pl. a *vásár* terminus esetében a „Megjegyzés” rovatban annak feltüntetése, hogy a német *Messe* ekvivalens a köznyelvben „*mise*” értelemben használatos (és ki lehet térni ennek történeti összefüggéseire is).

Konklúzió

Ahogy a fenti példák is mutatták, kurzusainkon e kompetencia-elemek mindegyikére nagy figyelmet fordítunk, azonban a most bemutatott módszer használatával kiemelten koncentrálnunk az érzékenység / attitűd elemre, így a terminusok szemantikai elemzésén túl a diakrón megközelítés elősegíti a hallgatók kritikai szemléletmódjának fejlesztését.

Természetesen a leendő szakfordítóknak meg kell ismerkedniük a rendelkezésre álló terminuskivonatolási programokkal, terminológiai adatbázisokkal, a fordítóprogramok terminológia-kezelő funkcióival. Ezekkel természetesen mi is foglalkozunk a kurzusok során. Ugyanakkor meglátásom szerint rendkívül hasznos az efféle terminológiai adatlapokkal való munka, mert sokkal tudatosabb terminushasználókká és igényesebb szakfordítókká formálja a hallgatókat.

Hivatkozások

- Bárczi, G. – Országh, L. (1959-1962): *A magyar nyelv értelmező szótára I-VII*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Heltai, P. (1988): Contrastive Analysis of Terminological Systems and Biligual Technical Dictionaries. *International Journal of Lexicography* 1. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.1093/ijl/1.1.32>
- Sandrini, P. (1996): Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Galinski, Ch. – Schmitz, K-D. (szerk.) (1996): *Terminology and Knowledge Engineering*. Indeks Verlag: Frankfurt a.M.. 342–351.
- Szép, B. (2018): Egy- és többértelműség a szaknyelvekben. In: Geecső, T. – Szabó, M. (főszerk.) (2018): *Egy- és többértelműség a nyelvben*. Tinta: Budapest. 232–238
- Sándor, J. (2016): Életvégi döntés életről és halálról. *Állam- és jogtudomány*. LVII/4. 40–55
- Tamás, D. (2017): *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. OFFI: Budapest

Internetes hivatkozások

<https://444.hu/2019/11/09/egy-eletfogytiglanra-itelt-gyilkos-szerint-letoltotte-a-bunteteset-amikor-rovid-idore-leallt-a-szive>

<https://www.sueddeutsche.de/panorama/usa-haefling-iowa-1.4676961>

<https://www.independent.co.uk/news/world/americas/benjamin-schreiber-murderer-die-life-sentence-prison-iowa-a9196556.html>

Btk.: 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>

Eütv.: 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv>

Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára: www.meszotar.hu

eTransFair honlap: <https://hu.etransfair.eu/rolunk/szellemi/szakforditoi-kompetenciaprofil>